

Tesi doctoral presentada per En/Na

Anna ALBERNI JORDÀ

amb el títol

**"El cançoner Vega-Aguiló (BC, mss. 7 i 8):
estructura i contingut"**

per a l'obtenció del títol de Doctor/a en

FILOLOGIA

Barcelona, 6 de febrer de 2003.

Facultat de Filologia
Departament de Filologia Catalana

UNIVERSITAT DE BARCELONA

El *Cançoner Vega-Aguiló* (BC, mss. 7-8): estructura i contingut

Sumari	3
Presentació i agraïments	7
I. Estat de la qüestió	13
1. Sigles	13
2. Taules i descripcions codicològiques	14
2.1. Milà i Fontanals	14
2.2. Massó i Torrents	17
2.3. Bohigas	19
3. Estudis i edicions	21
3.1. Milà i Fontanals	21
3.2. Massó i Torrents	25
3.3. Pagès	39
3.4. Jeanroy	42
3.5. Riquer	43
3.6. D'altres	51
4. Datació	53
5. Història del còdex	58
5.1. Josep de Vega	59
5.2. M. d'Amat	61
5.3 De Marian Aguiló a la BC	62
6. Un autògraf de Josep de Vega	62
II. (a) Descripció codicològica	73
1. Signatures	73
2. Títol.....	73
3. Matèria i filigranes	73
4. Mesures	75
5. Foliació	75
5.1. Foliació antiga	75
5.2. Paginació moderna	77
5.3. Foliació modern	78

5.4. Llacunes i fulls arrencats	79
6. Estructura dels plecs	81
6.1. Llista de reclams	82
6.2 Descripció gràfica dels plecs	83
7. Escripura i mans	88
7.1 Tinta, reglat, preparació de la pàgina	88
7.2 Mà principal	89
7.3 Segones mans	92
7.4 Interpunció, notes marginals, glosses	96
8. Decoració, relligat i enquadernació	99
9. Estat de conservació i restauracions	101
10. Antics possessors	101
II. (b) Hipòtesi de reconstrucció	105
1. La restauració d'un poema migpartit: <i>Dompna tot jorn</i>	106
2. Un foli desplaçat i un poema remullat	110
2.1. El poema <i>Palays d'onor</i>	114
3. Reconstrucció dels plecs XII, □□XIII, XIV	119
4. Accidents que afecten altres plecs: les grans llacunes del còdex ..	123
5. Un plec afegit al final del manuscrit	126
6. Quadre sintètic de l'estructura fascicular reconstruïda	127
III. El llibre de poesia: estructura	133
1. La filologia material com a mètode	133
2. El cançoner com a còpia	142
3. L'arquetip del cançoner	146
3.1. El nucli primigeni (<i>Ur-VeAg</i>)	149
3.1.1. Cançoner base	149
3.1.2. Intercalació de blocs trobadorescos	152
3.2. La primera ampliació (<i>VeAg1</i>)	155
3.2.2. Narrativa en vers (<i>VeAg2</i>)	174
3.3. La segona ampliació: un cançoner francès (<i>VeAg3</i>)	184
4. Anàlisi de les seccions: seqüències i discontinuïtats	198

4.1. Un poema de Pròixida extrapolat (N34)	199
4.2. Un bloc de sis textos repetits (N79-82, N84, N87)	203
4.3. Especulacions a l'entorn del cançoner jordià	210
4.3.1. La presència anòmala de Sant Jordi	210
4.3.2. La possible atribució de <i>Eras quant vey</i> (N2)	223
5. Cançoners dins del cançoner	230
5.1. Les rúbriques	230
5.1.1. Les seccions de Joan Basset i Gabriel Ferrús	234
5.1.2. Les poesies de certamen	238
6. Afegits posteriors en l'exemplar conservat	242
IV. El cançoner i el seu context històric	251
Els poetes del <i>VeAg</i> : noves dades, identificacions	252
1. Un trobador de la fase <i>Ur-VeAg</i> : Uguet del Vallat	252
2. Els poetes més antics	260
2.1. Gilabert de Pròixida	260
2.2. Pere March	266
2.3. Andreu Febrer	266
2.4. Melcior de Gualbes	270
3. Els poetes de l'ampliació cortesana <i>VeAgI</i>	274
3.1. Lluís Icart	274
3.2. El desconegut Rajadell	280
3.3. Arnau March	284
3.4. Jordi de Sant Jordi	291
3.5. Fra Joan Basset	292
3.6. Gabriel Ferrús	297
3.7. Guerau de Massanet	302
3.8. Jaume Bonet	307
3.9. Joan d'Olivella	308
3.10. A. de Montanyans	310
4. Dos poetes contemporanis afegits per una segona mà	312
4.1. Francesc de la Via	312
4.2. Narcís de Sant Dionís	318

5. Altres identifikacions possibles	322
5.1. Jaume Escrivà	322
5.2. Joan Sesavasses	326
5.3. Pardo	329
5.4. Mossèn Ivany	335
6. Els desconeguts	335
7. Un escenari per a la compilació: la cort de Maria de Castella ..	338
V. Documents	359
VI. L'establiment d'un text crític	391
1. Editar un cançoner miscel·lani	391
2. Criteris d'edició	397
3. Comentari raonat de les esmenes: <i>loci critici</i>	404
VII. Edició	433
VIII. Taula del cançoner	659
IX Apèndix primer: Sis poemes de testimoniança doble	673
Apèndix segon: El <i>VeAg</i> i la tradició trobadoresca	681
Apèndix tercer: Fotografies	693
X. Bibliografia	697
Índex	739

PRESENTACIÓ

Els manuscrits medievals que conserven l'obra d'un sol poeta són certament rars. De fet, ja des de l'antiguitat, la transmissió de la poesia lírica s'ha produït sobretot en forma de reculls col·lectius com l'*Antologia Palatina*, compilada entre els últims segles de l'Imperi Romà i l'Alta Edat Mitjana, o els *Cantica Cantabrigensia* i els *Carmina Burana*, dels segles XI i XIII respectivament. Les obres en vers dels autors medievals, doncs, se solen trobar en còdexs miscel·lanis, extenses antologies poètiques que convenim a anomenar amb un terme que no sempre està lliure d'ambigüitat. La paraula *cançoner* s'utilitza sovint per designar un contenidor més o menys homogeni de poemes que s'organitzen segons un criteri de tipus històrico-antològic. L'origen del mot sembla que remunta a l'època dels trobadors, en què simplement indicava un manuscrit destinat a contenir cançons, sirventesos i debats literaris. Aquesta mena de cançoner, entès de manera àmplia i generosa (que ara s'anomenaria antologia o miscel·lània), no s'ha de confondre amb el gènere o forma cançoner, que en l'accepció moderna i més restrictiva s'associa de manera automàtica a cançoner d'autor i, en concret, al *Canzoniere* de Petrarca o a l'obra de predecessors i imitadors. En aquest treball de recerca, el terme *cançoner* designa gairebé sempre un recull organitzat o antologia de textos poètics de diversos autors. Una accepció, però, que no exclou el concepte (si cal la hipòtesi) de cançoner o llibre d'autor (*Liederbuch*) integrat dins del cançoner-marc (*Liedersammlung*), segons la terminologia establerta el 1877 per G. Gröber, provençalista pioner en l'estudi d'allò que A. Roncaglia ha anomenat la *stemmatica* dels cançoners trobadorescos (o, el que és el mateix, una teoria capaç d'explicar amb versemblança els processos de formació dels grans reculls conservats).

Quan es parla de cançoners potser val la pena de recordar que el còdex medieval, en la majoria de casos, és un llibre compost o miscel·lani, integrat per dues o més obres de diversos autors. Com a lectors moderns, l'aparent arbitrietat dels criteris i mètodes compilatius dels manuscrits de l'Edat Mitjana (i no només dels cançoners) ens produeix una certa perplexitat: un llibre que avança per juxtaposició i acumulació de materials heterogenis, de naturalesa sovint tan diversa, sense fil conductor visible que uneixi i doni sentit al conjunt, ens pot fer l'efecte d'un estrany collage inconnex. Però els estudis codicològics, paleogràfics i de fonts que han proliferat últimament en diversos àmbits de la filologia romànica demostren que, per regla general, les obres que comparteixen un mateix suport material acostumen a estar vinculades de manera significativa.

D'altra banda, encara que sembli una obvietat, sovint s'oblida que el llibre medieval, tal com ha arribat fins a nosaltres, és gairebé sempre un llibre modificat i alterat per agents externs (humitat, pols, corcs) i per intervencions humanes que són alienes a allò que podríem anomenar el projecte editorial primigeni (per exemple, transposicions de folis o de plec, desenquadernacions i reenquadernacions, intervenció de segones mans en forma de cancel·lacions o notes marginals, etc). I és que tots els avatars esdevinguts a un manuscrit al llarg de la seva secular biografia formen part de la història del document i, per tant, també del text que s'hi ha copiat. És per aquesta raó que, en algunes ocasions, el rastre d'una prosaica taca d'humitat o el pas d'un corc en un manuscrit poden arribar a resultar de gran interès per a la correcta restitució d'un foli o un plec descol·locats. Al cançoner *VeAg*, justament, com espero demostrar més endavant, la recol·locació d'un full (l'actual f. 1 del ms. 8) ha permès desvelar la posició alterada d'un poema (N161) en el conjunt de la miscel·lània (i, de retruc, la seva possible atribució a un autor, que s'havia perdut en el gran moviment de terres de l'última reenquadernació del còdex).

Com és natural, les obres de qualsevol època s'editen i es llegeixen sempre des de la perspectiva del receptor del text. En el cas

dels cançoners, ja des dels inicis de la filologia la tendència editorial ha estat la d'aïllar els autors de textos lírics per tal d'editar-los, críticament o no, desvinculats del context del recull que els ha transmès. Aquesta pràctica pot haver creat el fals miratge que la coexistència de poemes i d'autors en un mateix còdex es deu únicament a l'atzar o a l'arbitrària disponibilitat de fonts per part d'un anònim compilador. Per això, a més d'editar i estudiar els autors de manera individual, val la pena de reivindicar la utilitat d'una lectura contínua dels manuscrits on s'ha conservat la producció lírica medieval, que és el que tracto de fer en cadascuna de les tres parts d'aquest treball, dedicades respectivament al document, als poetes, i al text del cançoner*.

Tots els estudiosos que s'han ocupat del *VeAg* descriuen amb més o menys detall les remullades que ha patit el manuscrit, i destaquen de manera sistemàtica l'aparent inexistència d'un ordre en la disposició (material i estructural) del seu contingut. Això explica que el suposat "desordre" s'hagi acabat convertint en una característica que la tradició filològica considera pròpia d'aquest cançoner. Potser caldria reconèixer, però, que allò que resulta característic és de fet la dificultat del lector modern per arribar a aïllar, enmig de la massa heterogènia de textos copiats al recull, un criteri unitari en la tria, un ordre lògic en la disposició o un fil conductor clar més enllà de la pura suma indiscriminada. Els provençalistes italians, que fa anys que s'ocupen d'aquestes coses, afirmen que en els cançoners de la tradició trobadoresca tot desordre és gairebé sempre, i en darrer terme, un ordre incomprès o mal estudiat. La màxima, que prové d'una observació atenta de la fenomenologia codicològica i estructural dels grans reculls de la lírica occitana del segle XIII, magnífics objectes de luxe produïts en escriptors especialitzats, pot semblar exagerada si s'aplica als cançoners miscel·lanis del Quatrecent, molt més humils i descurats, generalment

---

*«Alle varie operazioni di disintegrazione e di ricomposizione del libro medievale finalizzate all'edizione critica di singoli autori, andrà affincata un'altra operazione, forse piú modesta, ma non meno produttiva di senso, e cioè il riconoscimento della verità delle singole antologie, indipendentemente da quella, occulta e molto spesso problematica, degli autori in esse compresi» (Avalle, 1985: 375).

fruit d'una iniciativa individual aïllada. No hi ha dubte que cada objecte d'estudi genera els seus propis mètodes de recerca. Amb tot, les cavil·lacions dels qui s'han ocupat d'analitzar la complexa jerarquia vertebradora dels cançoners d'oc més antics han representat un esperó important per a aquest treball, i han contribuït a donar forma a la proposta d'estratificació i de lectura seriada que s'exposa al capítol III (El llibre de poesia: estructura).

A més, en una coneguda reflexió retrospectiva sobre els estudis cançoneres romànics que es vehicula a través d'un repàs crític dels nous instruments bibliogràfics a l'abast dels investigadors, Roncaglia es lamentava fa anys del poc interès filològic que el nostre cançoner havia suscitat durant les últimes dècades: «pour le chansonnier catalan Vega-Aguiló il faut avoir recours à la contribution de P. Bohigas (1970)». El treball de recerca que segueix voldria, en la mesura del possible, contribuir a emplenar aquest espai bibliogràfic.

En el seu inici més remot, aquesta tesi va néixer d'un meu afecte romàntic per la llengua i la metrificada retòrica de la poesia medieval, afecte que encara es manté miraculosament intacte. Amb tot, cal reconèixer que, d'alguns dels poetes del cançoner es podria dir, com del maltractat personatge que protagonitza *El Aleph* borgià, que «su actividad mental es continua, apasionada, versátil y del todo insignificante. Abunda en inservibles analogías y en ociosos escrúpulos». Espero que la freqüentació insistent d'aquests poetes no hagi encomanat els mateixos defectes a les pàgines que vénen a continuació.

AGRAÏMENTS*

Durant cinc anys de tesi, són moltes les persones que, d'una manera o altra, han contribuït a fer que la feina resultés més agradable o més fàcil. En primer lloc, i des de l'àmbit acadèmic, els meus dos directors, Lola Badia i Vicenç Beltran, que han seguit amb interès i paciència l'evolució d'aquest treball, des dels primers esborranys fins a l'accelerat *finale* de les últimes setmanes, i que m'han ofert consells i temps sempre que ho he necessitat. En moments puntuals de la recerca, l'assistència desinteressada de Stefano Asperti, Lluís Cabré, Miriam Cabré, Lluís Cifuentes, Antoni Cobos, Anna Ferrari, Anna Gudayol, Josep Pujol, Carlo Pulsoni, Jaume Riera, Isabel de Riquer, Paco Rodríguez Risquete i Jaume Turró ha estat de gran servei. D'una altra manera, també m'han ajudat les converses emailístiques i els sopars amb en Joan Gómez i la Marta Gustà, en Miquel Desclot i la Teia Sabater, la Laia Miralles, en Josep Ferrer i en Francesc Ten, entre d'altres. A l'Enric Lluch, a més, li dec el generós préstec del seu mac portàtil en la trepidant maquetació final d'aquest treball. Finalment, a l'Ester, la Bea, en Jan, en Jordi, en Marc, en Sergi, l'altre Sergi, l'Albert, i la Meritxell, per la fe primera que ens uneix des de temps immemorials i per aquest cap de setmana *locu* que ha precedit el tancament de la tesi.

A en Jaume Coll li hauria d'agrair tantes coses que «no trop raó ne rima | de què'm content, e per ço jo me'n call».

A en Joan Alborni, el meu pare, i a l'avi Agustí, l'àvia Lola, l'àvia Maria i la Pedri, no els podré agrair mai el suport que sempre m'han donat en tot, ni l'amorosa resignació amb què han aguantat els moments de menys empenta. Sobretot durant els últims mesos, que han estat els més difícils per a tots. Aquest treball està dedicat a ells i a la memòria de la meva mare, Lurdes Jordà.

(*)Aquesta tesi doctoral s'ha beneficiat del suport econòmic d'una Beca Predoctoral de la Generalitat de Catalunya vinculada al Departament de Filologia Catalana de la

Universitat de Barcelona (1996-1999), d'una Beca Doctoral de Humanidades de Caja Madrid (convocatòria 1999-2000) i, posteriorment, d'una ajuda per a l'acabament de tesis de la Divisió I de la UB (convocatòria 2002).

Per a la Lu

*Volto sense esma per carrers inútils:
la solellada em crema les parpelles.
Tot és pressa pertot. ¿Qui mai del canvi
podrà llevar-se que, irruent, dispersa
cada veu, cada imatge, i del que esborra
en fa d'altres enganys indeturables,
ombres i pols, efimers com el dia?*

Josep Carner, *Elegia*.

